

جذب سرمایه‌های خارجی و جایگاه ایران در میان کشورهای منطقه

مهسارازدان*

چکیده

در این مقاله، با توجه به حجم عظیم ذخایر نفت و گاز کشور و نیاز مبرم به جذب سرمایه‌گذاری خارجی در این زمینه، ارزیابی اقتصادی انجام شده در سال ۲۰۰۷ توسط مؤسسه هریتیج (Heritage) در مورد ایران و کشورهای همجوار نفتی و اقتصادی آن در منطقه، از جمله عربستان، کویت، امارات متحده عربی و ترکیه مورد بررسی قرار می‌گیرد. براساس این مطالعه، کشور ایران، به منظور افزایش توان رقابتی خود در منطقه و در میان کشورهای تولیدکننده نفت، نیاز جدی به بالا بردن توان جذب سرمایه‌های خارجی و استفاده از منابع مالی بین‌المللی دارد که برای رسیدن به این هدف، تقویت شاخصهای اقتصادی در کشور، بویژه در مواردی چون کنترل تورم، کاهش بیکاری و افزایش امنیت سرمایه و همچنین زدودن بوروکراسی اداری، از جمله مهمترین موارد است.

پیشگفتار

مناسب الزامی است که اساسی‌ترین راه جهت شروع به کار پروژه‌های صنعتی در این کشورها است. تأمین منابع مالی می‌تواند به طرق مختلف صورت گیرد؛ به عبارت دیگر، مجریان پروژه‌های صنعتی و غیرصنعتی می‌توانند با استفاده از تواناییهای مالی خود جهت جذب نقدینگی (منابع داخلی و منابع خارجی) اقدام کنند.

در این میان، کشورهای نفتخیز بسیار مورد توجه است، در عین حال، کشورهای دارای ذخایر زیاد نفت،

اکثر کشورهای در حال توسعه، به علت پایین بودن پس‌انداز ملی و رشد فزاینده مصرف داخلی ناشی از افزایش جمعیت و در نتیجه؛ محدودیت منابع سرمایه‌گذاری داخلی، با کمبود منابع مالی برای اجرای طرحهای توسعه‌ی مواجهند. بنابراین، برای این گونه کشورهای پیمودن مسیر توسعه و رشد سرمایه‌گذاریهای اقتصادی از طریق تأمین منابع مالی آنها به روش صحیح و

* کارشناس ارشد اقتصاد انرژی، مؤسسه مطالعات بین‌المللی انرژی

مصرف کننده انرژی است، اما، در چند سال اخیر پیشرفت اقتصادی بسیار خوبی داشته، نیز در مقایسه با ایران مورد مطالعه قرار خواهد گرفت.

برخورداری از منابع خارجی سرمایه‌ی در کلیه کشورها، از جمله مسایلی است که ارتباط مستقیمی با ثبات اقتصادی و میزان امنیت سرمایه در هر کشور دارد. در این رابطه، یکی از مهمترین مراجع برای شناسایی وضعیت اقتصادی کشورها، مؤسسه امریکایی هریتیج (Heritage) است. این مؤسسه تحقیقاتی، در سال ۱۹۷۳ تأسیس شده و هدف اصلی آن؛ کمک به پیشبرد سیاستهای عمومی شرکتهای به‌طور کلی بهبود وضعیت اقتصادی آنها است.

○ امروزه کشورهای در حال توسعه، رشد نسبتاً خوبی را در کل جهان در پیش گرفته‌اند و با توجه به نیازشان به افزایش تولید ناخالص داخلی از یک سو و کمبود منابع سرمایه‌ی از سو دیگر، برای این کشورها دستیابی به منابع سرمایه‌ی جهان و افزایش منابع تأمین مالی پروژه‌ها حکم اساسی دارد.

در میان کشورهای در حال توسعه، نیاز کشورهای نفتی به سرمایه لازم برای افزایش تولید نیز انکارناشدنی است. با توجه به این که سرمایه‌گذاری در نفت نیاز به منابع مالی هنگفت دارد و بیشتر کشورهای نفت خیز در حال توسعه نیز توانایی تأمین سرمایه مورد نیاز این بخش از منابع داخلی را ندارند، روی آوردن به منابع خارجی و تشویق سرمایه‌گذاری خارجی، بویژه در صنایع نفت، برای این کشورها ضرورت دارد.

عمدتاً، در زمره کشورهای در حال توسعه است و با توجه به سرمایه زیاد مورد نیاز بخش صنایع نفت و گاز، تأمین منابع مالی این بخش تنها از منابع داخلی امکانپذیر نیست و در نتیجه نیاز به سرمایه‌گذاری خارجی ضروری برای آنها به حساب می‌آید.

ایران، در زمره کشورهای در حال توسعه است و به درآمد حاصل از فروش ثروت ملی خود (نفت خام) وابستگی زیادی دارد. حدود یک سده از عمر پیدایش و استخراج نفت در ایران می‌گذرد و طی این مدت، طرحهای عظیمی به منظور اکتشاف، تولید، صدور و نیز پالایش، انتقال و توزیع فرآورده‌های نفت و گاز به نقاط مختلف کشور و جهان و همچنین مجتمعهای پتروشیمی، تهیه شده و به وسیله شرکتهای مهندسی فراملیتی، سازندگان تجهیزات و پیمانکاران خارجی، به اجرا درآمده و میلیاردها دلار از ثروت کشور صرف اجرای آنها گشته است.

یکی از مهمترین موضوعاتی که در چند سال گذشته در کشور موجب دغدغه کارگزاران دولت و کارشناسان بوده، موضوع «جلب سرمایه‌گذاری خارجی» است. زیرا، به علت توقف سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در بخش نفت و گاز کشور و محدودیتهای اعتباری و مالی و به دلیل ضرورت توسعه و بهره‌گیری از منابع خارجی، دولت همواره مجبور به استفاده از تکنولوژی و دانش سرمایه‌گذاران خارجی بوده است. از سویی، قابل ذکر است که کشورهای نفتخیز منطقه، عمدتاً با بهره‌گیری از سرمایه‌های خارجی، توانسته‌اند رشد بالایی در تولید نفت خود و در نتیجه، شکوفایی اقتصادی کشورشان داشته باشند. از جمله این کشورها، می‌توان به عربستان، کویت و امارات متحده عربی اشاره کرد که در سالهای اخیر توانسته‌اند سرمایه‌زیادی را - خصوصاً در بخش انرژی - جذب کرده، در نتیجه رشد اقتصادی خوبی را تجربه کنند. در این مقاله، سعی بر این خواهد بود تا با بررسی چگونگی شرایط اقتصادی و وضعیت انرژی در هر یک از این کشورها، مساله سرمایه‌گذاری خارجی در آنها مورد تحلیل قرار گیرد و جایگاه ایران در این زمینه مشخص گردد. همچنین، با منظور کردن کشور ترکیه در این بررسی، روند تحول اقتصادی کشوری که صرفاً

جدول ۱- ده کشور اول در رتبه‌بندی مؤسسه Heritage از لحاظ شاخصهای عمده اقتصاد آزاد در سال ۲۰۰۷

(درصد)

رتبه	کشور	جمع امتیاز کلی	آزادی تجاری	آزادی معاملات	آزادی مالیاتی	عدم دخالت دولت	آزادی پولی	آزادی سرمایه گذاری	آزادی مالی	حقوق مالکیت	سلامت اقتصادی	آزادی نیروی کار
۱	هنگ کنگ	۸۹/۳	۸۸/۳	۸۰/۰	۹۵/۳	۹۱/۶	۹۱/۱	۹۰	۹۰	۹۰	۸۳	۹۳/۶
۲	سنگاپور	۸۵/۷	۹۴/۶	۸۰/۰	۹۳/۰	۸۶/۲	۸۹/۵	۸۰	۵۰	۹۰	۹۴	۹۹/۳
۳	استرالیا	۸۲/۷	۹۱/۷	۷۳/۸	۷۵/۴	۷۰/۱	۸۴/۸	۷۰	۹۰	۹۰	۸۸	۹۳/۱
۴	ایالات متحده آمریکا	۸۲	۹۴/۵	۷۶/۶	۷۹/۴	۶۷/۵	۸۳/۸	۸۰	۸۰	۹۰	۷۶	۹۲/۱
۵	زلاندنو	۸۱/۶	۹۳/۷	۷۴/۰	۷۴/۲	۶۳/۶	۸۴/۵	۷۰	۸۰	۹۰	۹۶	۸۹/۹
۶	انگلستان	۸۱/۶	۹۲/۱	۷۶/۶	۷۴/۶	۵۴/۲	۷۹/۳	۹۰	۹۰	۹۰	۸۶	۸۲/۷
۷	ایرلند	۸۱/۳	۹۲/۸	۷۶/۶	۸۱/۱	۷۳/۱	۸۵/۱	۹۰	۹۰	۹۰	۷۴	۶۰/۴
۸	لوکزامبورگ	۷۹/۳	۹۰	۷۶/۶	۷۵/۴	۵۵/۹	۸۰/۲	۹۰	۸۰	۹۰	۸۵	۷۰
۹	سویس	۷۹/۱	۸۳/۳	۷۷/۰	۷۸/۶	۶۸/۶	۸۳/۶	۷۰	۷۰	۹۰	۹۱	۷۸/۴
۱۰	کانادا	۷۸/۷	۹۶	۷۸/۲	۸۳/۹	۶۱/۸	۸۰/۶	۶۰	۷۰	۹۰	۸۴	۸۲/۷

مأخذ: 2007 Index of Economic Freedom, Heritage Foundation, Wall Street Journal

کشورهای کویت، امارات متحده عربی و ترکیه؛ به ترتیب در مقامهای ۵۷، ۷۴ و ۸۳ است. گفتنی است؛ حتا، کشورهای نظیر چین و روسیه نیز - علی‌رغم برنامه‌ریزی شدید مرکزی - با قرار گرفتن در مقامهای ۱۱۹ و ۱۲۰ این رتبه‌بندی، از ایران بالاتر است.

مقایسه ایران با کشورهای عربستان، کویت،

امارات متحده عربی و ترکیه:

در جدول شماره (۲)، اطلاعات منتشره توسط مؤسسه هریتیج (Heritage) برای ایران، عربستان، کویت، امارات و ترکیه آمده است. علت اصلی انتخاب کشورهای مذکور برای مقایسه با ایران، شرایط نسبتاً مشابه بیشتر آنها از یک طرف، به‌عنوان تولیدکنندگان نفت (عربستان، کویت و امارات متحده عربی)^۲ و از سوی دیگر به لحاظ تشابه اقتصادی و منطقه‌ی (ترکیه) است. در این رتبه‌بندی عربستان، کویت و امارات متحده عربی - که به‌عنوان رقیبهای نفتی ایران در جذب سرمایه‌گذاری خارجی به حساب می‌آیند - به ترتیب در مقامهای ۸۵، ۵۷ و ۷۴ قرار گرفته‌اند و ترکیه نیز در رتبه ۸۳ در میان کشورها جای گرفته است.

در ادامه، پس از بررسی مختصر چگونگی وضعیت

مؤسسه هریتیج (Heritage)، هر ساله گزارشی از رتبه‌بندی اقتصادی کشورهای جهان ارائه می‌کند. در گزارشی که در ماه ژانویه سال ۲۰۰۷ توسط این مرجع به چاپ رسیده، ملاک اصلی رتبه‌بندی، دامنه آزادی اقتصادی^۲ در بخشهای مختلف اقتصاد ۱۵۷ کشور تعیین شده. مجموعه این شاخصها و رتبه‌بندی برای ۱۰ کشور رتبه نخست، در جدول شماره (۱) ارائه شده است.

همان‌گونه که در جدول شماره (۱) دیده می‌شود، در رتبه‌بندی سال ۲۰۰۷، کشورهای هنگ کنگ، سنگاپور و استرالیا در مقامهای اول تا سوم قرار گرفته و کشورهای نظیر ایالات متحده، انگلستان، سویس و کانادا - هر چند در رتبه‌های نخست قرار نگرفته - لیکن، در زمره ده کشور برتر جهان جای گرفته است.

در این مطالعه، در میان ۱۵۷ کشور مورد بررسی، ایران پس از کشورهای چاد، گینه و آنگولا، دارای رتبه صد و پنجاهم (۱۵۰) است و در نتیجه تنها ۷ کشور پس از ایران قرار دارند و به ترتیب کشورهای کنگو، ترکمنستان، برمه، زیمبابوه، لیبی، کوبا و کره شمالی رتبه‌های ۱۵۱ تا ۱۵۷ را به خود اختصاص داده است. کشور عربستان در این رتبه‌بندی در مقام ۸۵ قرار دارد و

جدول ۲- مقایسه شاخصهای عمده آزادی اقتصادی در ایران با برخی کشورهای عمده تولیدکننده نفت و ترکیه در سال ۲۰۰۷

رتبه	کشور	جمع امتیاز کلی	آزادی تجاری	آزادی معاملات	آزادی مالیاتی	عدم دخالت دولت	آزادی پولی	آزادی سرمایه گذاری	آزادی مالی	حقوق مالکیت	سلامت اقتصادی	آزادی نیروی کار
۱۵۰	ایران	۴۳/۱	۵۴/۹	۵۰/۴	۸۴/۸	۵۹/۸	۶۱/۳	۱۰	۱۰	۱۰	۲۹	۶۱/۲
۸۵	عربستان	۵۹/۱	۵۲/۹	۶۵/۴	۹۹/۶	۴۶/۱	۸۰/۱	۳۰	۴۰	۵۰	۳۴	۹۲/۹
۵۷	کویت	۶۳/۷	۶۷/۹	۷۲/۲	۹۹/۹	۳۹/۲	۷۸/۸	۵۰	۵۰	۵۰	۴۷	۸۱/۷
۷۴	امارات متحده عربی	۶۰/۴	۴۹/۲	۷۰	۹۹/۹	۶۰/۳	۷۵/۳	۳۰	۴۰	۴۰	۶۲	۷۷/۲
۸۳	ترکیه	۵۹/۳	۶۷/۴	۷۶	۷۹/۴	۶۹/۹	۷۰/۲	۵۰	۵۰	۵۰	۳۵	۴۵/۴

مأخذ: 2007 Index of Economic Freedom, Heritage Foundation, Wall Street Journal

جدول ۳- میزان ذخایر و تولید، مصرف نفت و گاز در کشورهای منتخب

نام کشور	نفت (میلیون بشکه در روز)				گاز (میلیون متر مکعب)					
	تولید		مصرف		تولید		مصرف			
	۲۰۰۵	۱۹۹۵	۲۰۰۵	۱۹۹۵	۲۰۰۵	۱۹۹۵	۲۰۰۵	۱۹۹۵		
ایران	۱۳۲/۵	۳/۷	۴/۲	۱/۱	۱/۵	۲۷۴۷۸/۸	۳۵/۳۳	۹۹/۱۵	۳۵/۲۱	۱۰۱/۹۸
عربستان	۲۶۱/۹	۹/۲	۱۰/۵	۱/۳	۲	۶۷۹۸/۹	۳۸/۰۵	۸۱/۳۰	۳۸/۰۵	۶۷/۹۹
کویت	۱۰۱/۵	۲/۲	۲/۶	۰/۲	۰/۴	۹/۷	۵/۹۷	۹/۷۹	۵/۹۸	۹/۷۷
امارات متحده عربی	۹۷/۸	۲/۵	۲/۸	۰/۳	۰/۵	۶۰۷۳/۷	۳۱/۳۳	۴۵/۳۳	۲۴/۱۷۹	۳۸/۲۴
ترکیه	۰/۳	۰/۷	۰/۴	۰/۶	۰/۶۸	۸/۵	۰/۱۰۰۱۷	۰/۱۰۰۵۷	۷/۰۳	۲۲/۶۶

مأخذ: Energy Information Administration (EIA), Feb 2007

حدوداً ۱۳۲/۵ میلیارد بشکه ذخایر نفتی، (در حدود ۱۰ درصد کل ذخایر نفت جهان)، پس از عربستان (با ۲۶۱/۹ میلیارد بشکه) دومین کشور دارنده ذخایر نفت اوپک است. کویت، نیز پس از ایران، با داشتن ۱۰۱/۵ میلیارد بشکه، سومین کشور دارنده ذخایر نفت اوپک به حساب می آید. امارات متحده عربی - که امروزه عمده پیشرفت خود را مدیون افزایش قیمت‌های نفت و همچنین فزونی حجم سرمایه‌گذارهای خارجی در این کشور است - دارای حدود ۹۷/۸ میلیارد بشکه ذخایر نفتی است. خارج از اوپک، هر چند ترکیه با داشتن ۳۰۰ میلیون بشکه ذخایر نفتی، از جمله تولیدکنندگان مطرح نفت به حساب نمی آید. اما، شرایط مناسب ژئوپولیتیک آن، از لحاظ دسترسی به بازارهای تولید از یک طرف و پل ارتباطی با اروپا از طرف دیگر، دارای موقعیت ویژه‌ای در این بازار به حساب می آید.

ذخایر، تولید، مصرف و سرمایه‌گذارها در صنایع نفت و گاز در کشورهای مورد بررسی، با توجه به مطالعه انجام شده توسط این مؤسسه، وضعیت کنونی اقتصادی این مناطق با هم مورد مقایسه قرار خواهد گرفت.

وضعیت تولید و مصرف نفت و گاز در ایران و کشورهای منتخب

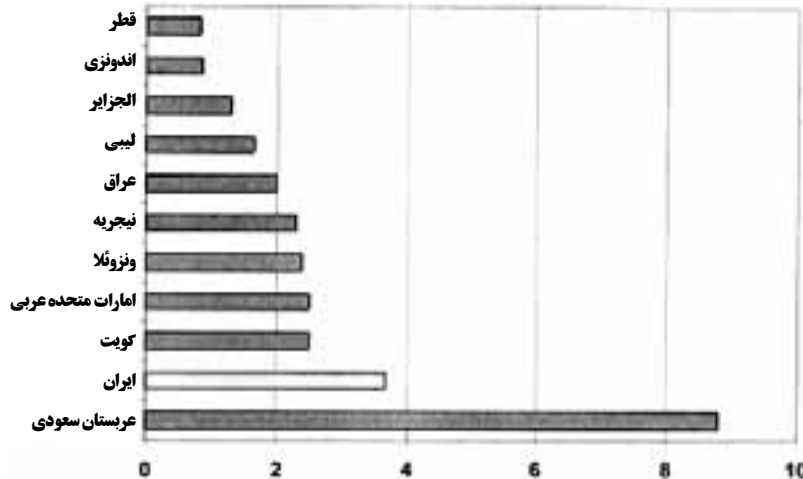
جدول شماره (۳) نشان‌دهنده چگونگی وضعیت ذخایر، تولید و مصرف نفت و گاز در کشور ایران و کشورهای مورد مقایسه است.

بررسی مقایسه‌ی این کشورها از لحاظ ذخایر، تولید و مصرف نفت و گاز به صورت زیر تصویر می‌شود:

● نفت:

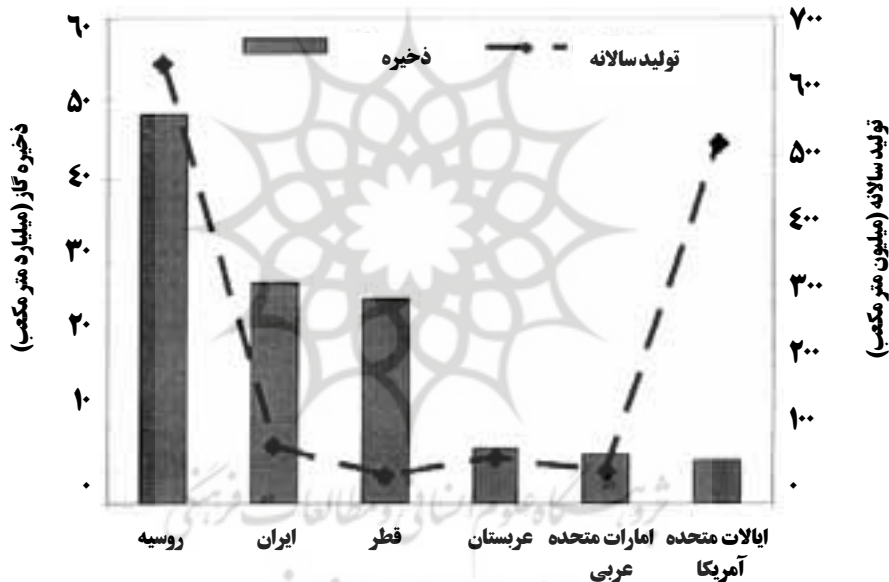
باتوجه به جدول شماره (۳)، کشور ایران با دارا بودن

نمودار ۱- تولید نفت خام اعضای اوپک در دسامبر ۲۰۰۶ (میلیون بشکه در روز)



مأخذ: Energy Information Administration (EIA), Feb 2007

نمودار ۲- بزرگترین دارندگان ذخایر گاز جهان و تولید سالانه آنها در سال ۲۰۰۶



مأخذ: Oil & Gas Journal 2006

این مصرف دارای رشدی بالاست و همگام با رشد اقتصادی کشور، رو به افزایش است. عربستان، با تولیدی در حدود ۱۰ میلیون بشکه در روز، در سال ۲۰۰۵، اولین تولیدکننده نفت به حساب می آید. کویت و امارات متحده، پس از ایران، در مقامهای بعدی تولید نفت اوپک هستند. تولید نفت ترکیه نیز، از سال ۱۹۹۱ شروع به کاهش کرده و تاکنون تقریباً نصف شده است.^۴ کشور ترکیه در سالهای اخیر، تلاش

بر اساس گزارشهای سال ۲۰۰۷ Energy Information Administration (EIA)، کشور ایران در سال ۲۰۰۵، با داشتن ۴۰ میدان نفتی (۲۷ میدان در خشکی و ۱۳ میدان دریایی)، دارای ظرفیت تولید نفتی معادل ۴/۲ میلیون بشکه در روز بوده است. این مقدار نفت، در حدود ۵ درصد تولید نفت خام جهان است. مصرف داخلی نفت ایران در سال ۲۰۰۵، برابر ۱/۵ میلیون بشکه در روز بوده است و بنا بر مشاهدات،

ایران، فروش فرآورده‌ها از میدان پارس جنوبی در ۳۰ سال آینده، می‌تواند در حدود ۱۱ میلیارد دلار در سال برای ایران در آمد به همراه داشته باشد. تاکنون، در این میدان در حدود ۱۵ میلیارد دلار سرمایه گذاری شده است. اما، در سال ۲۰۰۶، به دلیل مسایل مختلف و از جمله تنگناهای سیاسی کشور، روند سرمایه گذاری در این میدان بسیار کندتر از گذشته صورت گرفته است.^۶

جدول ۴- ده کشور اول در تولید گاز در سال ۲۰۰۴

کشور	تولید سالانه (میلیون متر مکعب)
روسیه	۶۳۴/۳
ایالات متحده آمریکا	۵۳۱/۴
کانادا	۱۸۳/۶
انگلستان	۹۶/۰۳
هلند	۸۶/۱
ایران	۸۳/۹
نروژ	۸۳/۶
الجزایر	۸۰/۲
اندونزی	۷۵/۴
عربستان	۶۵/۷

مأخذ: Energy Information Administration (EIA), Feb 2007

در سال ۲۰۰۴، ایران رتبه ششم را در میان ۱۰ تولیدکننده نخست گاز جهان داشته و عربستان در این میان، در مقام دهم قرار گرفته است (جدول شماره ۴). ایران در سال ۲۰۰۵ دارای حدود ۹۹/۲ میلیون متر مکعب تولید گاز و ۱۰۲ میلیون متر مکعب مصرف گاز طبیعی بوده است. عربستان و امارات متحده عربی، در این سال، به ترتیب ۸۱/۳ و ۴۵/۳ میلیون متر مکعب گاز تولید کرده‌اند و با توجه به مصرف بیشتر از تولید، نیاز به استفاده از گاز وارداتی نیز داشته‌اند. کشور ترکیه نیز چنین وضعیتی را دارد. کشور ایران با توجه به حجم زیاد ذخایر گازی، دارای توان بالقوه صادرات گاز است و در صورت سرمایه گذاری بیشتر در این زمینه، این توان، بالفعل خواهد شد. در حال حاضر،

برای خصوصی سازی بخش نفت خود داشته و تمرکز دولت را از این بخش کاهش داده است و در حال حاضر، در تولید نفت؛ ترکیبی از سرمایه گذار بهای دولتی، خصوصی و شرکتهای خارجی را در بر می گیرد.

بر اساس چشم انداز صنعت نفت ایران، در صورتی که سرمایه گذاری در این بخش امکان پذیر باشد، تا سال ۲۰۱۰، تولید نفت خام ایران به ۵ میلیون بشکه در روز خواهد رسید. به منظور رسیدن به این هدف، کشور به میلیاردها دلار سرمایه نیاز دارد. در حال حاضر، ایران روزانه در حدود ۲/۵ میلیون بشکه نفت صادر می کند که از این مقدار، ۱۳۰ هزار بشکه به صورت سوپ از طریق ترکمنستان و قزاقستان انجام پذیر است.

با توجه به این که ایران به دنبال افزایش تولید نفت خود در سالهای آتی است و از طرف دیگر، میدانهای نفتی ایران در سیر نزولی خود قرار گرفته (به طوری که، بنا بر مطالعات E.I.A، نرخ نزولی سالانه ۸ درصد برای میدانهای خشکی و ۱۰ درصد برای میدانهای دریایی اعلام شده است)^۵، این وضعیت، نیاز به سرمایه گذاری را برای تولید بیشتر مشخص می سازد. همچنین، در سالهای اخیر تلاش کمی برای اکتشاف نفت در ایران صورت گرفته و لذا، کشور نیازمند سرمایه گذار بهای جدید در زمینه اکتشاف برای میداین جدید نیز هست.

● گاز:

ایران پس از روسیه، با داشتن ۲۷/۵ میلیارد متر مکعب گاز، دومین کشور از لحاظ ذخایر گاز در جهان به شمار می رود. ذخایر گاز عربستان و امارات متحده عربی، به ترتیب برابر ۶/۸ و ۶/۱ میلیارد متر مکعب، و ذخایر کشورهای کویت و ترکیه نیز به ترتیب ۹/۷ و ۸/۵ میلیون متر مکعب است.

بزرگترین میدان گازی ایران پارس جنوبی است که در سال ۱۹۸۸ شناسایی و برنامه توسعه آن در ۲۸ مرحله تعریف شده است. در حال حاضر، پارس جنوبی بزرگترین پروژه انرژی ایران به حساب می آید. این میدان، دارای حدود ۲۲۳/۸ میلیون متر مکعب گاز طبیعی و ۱۷ میلیارد بشکه میعانات است و برای عرضه گاز در مصرف داخلی و همچنین تزریق به مخازن نفت در نظر گرفته شده است. بر اساس اعلام وزارت نفت

تولید نیز - برای تشویق بیشتر سرمایه گذاران و همچنین جذب سرمایه در بخش اکتشاف - منعقد شده است.

سیستمهای قراردادی ایران، عمدتاً به دلیل نیاز به سرمایه گذاری در بخش نفت و گاز (اکتشاف، تولید، پالایش)، با توجه به رقابت شدید موجود در منطقه، در سالهایی، روند رو به بهبود داشته است، که متأسفانه، به دلیل وجود شرایط سیاسی کنونی، امنیت سرمایه گذاری در کشور پایین آمده و در سال ۲۰۰۶، علیرغم ظرفیت مطلوب کشور، سرمایه گذاری خارجی قابل توجهی به عرصه حضور نرسیده است. در این میان، کشور عربستان نیز مانند ایران، در بخش نفت و گاز بیشتر به صورت دولتی عمل می کند، خصوصی سازی بسیار محدودی صورت گرفته و برای سرمایه گذاری خارجی، محدودیتهای خاصی قایل می شود. شرکت ملی نفت عربستان (سعودی آرامکو)، در نظر دارد که تا سال ۲۰۰۹ جذب سرمایه‌ی در حدود ۷۰ میلیارد دلار داشته باشد که تنها ۱۸ میلیارد دلار آن برای افزایش ظرفیت تولید به ۱۲/۵ میلیون بشکه در روز به کار خواهد رفت. همچنین، کشور عربستان در برنامه‌های توسعه‌ی خود، ۲۰ میلیارد دلار سرمایه گذاری را برای افزایش ظرفیت پالایشگاهی در نظر گرفته است^۷ و در این راستا، به دنبال خصوصی سازی و استفاده از قراردادهای همکاری مشترک برای توسعه ظرفیت پالایشگاهی خود است. به طور کلی، کشور عربستان به آرامی بستر سرمایه گذاری خصوصی را توسعه می دهد و به دنبال افزایش رقابت در بازار می رود.

کویت نیز، در سالهای اخیر، خصوصاً به منظور افزایش تولید نفت خود، به دنبال افزایش انگیزه سرمایه گذاران خارجی بوده و به سمت همکاری بین بخشهای خصوصی و دولتی حرکت کرده است. قانون سرمایه گذاری خارجی مستقیم در این کشور، در سال ۲۰۰۱ تصویب شد و از آن زمان شرایط مناسبی برای حمایت از سرمایه گذاران خارجی به وجود آمد.

بیشتر سرمایه گذارها در امارات متحده عربی، در راه افزایش ظرفیت تولید آلومینیم، گسترش توریسم و ارتباطات صورت گرفته است و در حدود ۷۰ درصد درآمد این کشور نیز از بخشهای غیر نفتی اقتصاد آن حاصل می گردد. در سالهای اخیر، این کشور برنامه سرمایه گذاری گسترده‌ی نیز برای تولید برق دنبال کرده

○ بر پایه گزارشهای صندوق بین المللی پول، صادرات نفت و گاز ایران، از ۳۶/۸ میلیارد دلار در ۲۰۰۴، به ۴۸/۸ میلیارد دلار در ۲۰۰۵ افزایش یافته است. گفتنی است که سرمایه گذاری در کشور از ۳۶/۳ درصد در ۲۰۰۴ در G.D.P. در ۲۰۰۳ به ۳۲/۷ درصد در ۲۰۰۴ کاهش پیدا کرده و این رقم در ۲۰۰۵ نیز به ۳۳/۳ درصد رسیده است. این کاهش سرمایه گذاری را در کل سرمایه ثابت ایران نیز می توان دید؛ به گونه ای که سرمایه ثابت از ۲۸/۷ درصد در G.D.P. در ۲۰۰۳ به ۲۵/۲ درصد در ۲۰۰۴ کاهش یافته و در سال ۲۰۰۵ نیز معادل ۲۶/۵ درصد بوده است.

صادرات گاز ایران، در حدود ۴/۷ میلیارد متر مکعب است که تنها به کشور ترکیه صورت می گیرد و بر اساس برنامه ریزیها، تا سال ۲۰۰۷، صادرات گاز ایران باید به حدود ۷ میلیارد متر مکعب افزایش یابد. از طرف دیگر، برنامه ریزیهایی نیز در مورد کشیدن خطوط لوله به کشورهای هند و پاکستان، به منظور صادرات گاز در سالهای آتی، در دستور کار قرار گرفته است. همچنین، ایران در قسمت پارس شمالی - که دارای حدود ۱۹۸۳۶۸ میلیون متر مکعب گاز است - دارای خطی مرزی مشترک با کشورهای عربستان و کویت است.

● سرمایه گذاری خارجی در نفت و گاز:

از سال ۱۹۸۷ به دلیل عدم امکان تملک میادین نفتی توسط اشخاص حقیقی و یا حقوقی، قراردادهای بیع متقابل توسط وزارت نفت ایران و به منظور سرمایه گذاری در بخشهای نفت و گاز کشور، بسته شد. در سالهای اخیر، قراردادهای بیع متقابل مورد تجدیدنظر قرار گرفت و علاوه، قراردادهای اکتشاف و

است. در ترکیه نیز، تشویق سرمایه‌گذاری خارجی در بخش‌های مختلف اقتصادی، خصوصاً بخش انرژی، صورت می‌گیرد و تلاش بر این است که سیاست‌های انرژی، شبیه آنچه که در اروپا جاری است، پایه‌گذاری گردد. هر چند در مجموع، انگیزه زیادی برای سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در این کشور دیده نمی‌شود. از جمله علل اصلی کاهش تمایل به سرمایه‌گذاری در ایران؛ علاوه بر مسایل سیاسی، می‌توان در مسایل اقتصادی جستجو کرد.

در ادامه به جزئیات شاخص‌های اقتصادی مطرح شده توسط مؤسسه هریتیج (Heritage) درباره ایران پرداخته خواهد شد و در هر مورد، به اختصار، مقایسه‌ی با کشورهای مذکور صورت خواهد پذیرفت:

تولید ناخالص داخلی (G.D.P) ایران در سال ۲۰۰۵، با جمعیتی در حدود ۶۷ میلیون نفر، برابر ۵۰۴/۲ میلیارد دلار بوده، که نسبت به سال ۲۰۰۴ در حدود ۵/۶ درصد رشد داشته و در نتیجه، تولید سرانه کشور در سال ۲۰۰۵، در حدود ۷۵۲۵ دلار بوده است. بر اساس گزارش مرجع مورد اشاره، نرخ بیکاری و تورم ایران؛ به ترتیب ۱۱/۲ درصد و ۱۴/۸ درصد و مبلغ بدهی‌های خارجی آن برابر ۱۳/۶ میلیارد دلار عنوان شده است.

ایران در سال ۲۰۰۵، در حدود ۱۸/۲ میلیارد دلار صادرات داشته که سهم بیشتر آن را نفت و فرآورده‌های پتروشیمی به خود اختصاص داده است و پس از آن نیز مرکبات و فرش، از جمله کالاهای عمده صادراتی کشور محسوب می‌شود. واردات ایران نیز، در حدود ۱۴/۹ میلیارد دلار تخمین زده شده که قسمت عمده آن را مواد اولیه صنعتی و کالاهای واسطه‌ی تشکیل داده است. کالاهای سرمایه‌ی، محصولات غذایی و سایر کالاهای مصرفی، خدمات فنی و کالاهای نظامی نیز در زمره مواد عمده وارداتی کشور قرار دارد.

بر اساس مطالعه مؤسسه Heritage، همان‌طور که گفته شد؛ کشور ایران، به‌طور کلی در جمع امتیازات خود، معادل ۴۳/۱ درصد آزادی اقتصادی^۱ دارد و یکصد و پنجاهمین کشور در رتبه‌بندی‌های این مؤسسه و قابل ذکر است که این امتیاز، نسبت به سال گذشته، در حدود ۰/۲ درصد کاهش نشان داده شده، و احتمالاً، قسمتی از این کاهش مربوط به تغییرات متدولوژی این

مؤسسه در گزارش اخیر نیز بوده است. ایران، در منطقه خاورمیانه و آمریکای شمالی و از میان ۱۷ کشور منتخب، در مقام شانزدهم قرار گرفته و مجموع نمرات آن نیز از متوسط منطقه پایین‌تر است.

در میان شاخص‌های انتخابی، که در ادامه به تفکیک توضیح داده خواهد شد، کشور ایران تنها در شاخص مالیاتی دارای وضعیت مناسبی است. درصد مشارکت در مالیات، تقریباً ۲۵ درصد گزارش شده، که نسبت به کل جهان در سطوح متوسط قرار دارد و به‌طور کلی، در آمد مالیاتی کشور، به‌عنوان درصدی از G.D.P قابل ملاحظه است. قابل توجه این‌که؛ کشورهای عربستان، کویت، امارات متحده عربی و ترکیه نیز بالاترین درصد آزادی را در شاخص مالیاتی دارا هستند و همان‌گونه که در جدول شماره (۲) نیز مشاهده می‌شود، درصد محاسبه شده برای عربستان، کویت و امارات متحده عربی (با حدود ۹۹٪ آزادی مالیاتی) بالاتر از ایران (با ۸۴/۸٪ آزادی مالیاتی) بوده است.

بر اساس گزارش همین مرجع، اقتصاد ایران در بسیاری از شاخص‌ها، اقتصادی غیر آزاد محسوب می‌گردد: آزادی در تجارت، معاملات، سرمایه‌گذاری، بازارهای مالی، حقوق مالکیت و در نهایت سلامت اقتصادی در کشور بسیار ضعیف است. همچنین، در این بررسی عنوان شده است که بوروکراسی بسیار شدید حاکم، پیشرفت‌های اقتصادی - تجاری را با مشکلاتی جدی مواجه نموده و تعرفه‌های گمرکی بالا نیز سرمایه‌گذاری خارجی را دشوار کرده است.

در نتیجه، مطالعه مذکور حکایت از این دارد که کشور ایران، علیرغم این‌که در گذشته بزرگترین قدرت اقتصادی منطقه محسوب می‌شده، امروزه، دارای نرخ بیکاری و تورم بالا، یارانه‌های بی‌برنامه، فساد اقتصادی و بخش عمومی غیر کارا است و هر چند قیمت‌های بالای نفت در سال‌های اخیر، در آمد صادراتی کشور را افزایش داده و از میزان بدهی‌های خارجی آن کاسته، اما، مشکلات اقتصادی همچنان پابرجاست.

بررسی هر یک از شاخص‌های اقتصادی در ایران و مقایسه با کشورهای منتخب

نمودار شماره یک، درصد آزادی را در هر یک از شاخص‌ها بر اساس مطالعه انجام شده در مؤسسه

ایران، به طور متوسط ۴۷ روز زمان لازم دارد. این رقم در جهان معادل ۴۸ روز و برای ترکیه ۹ روز اعلام شده است. در ایران، دستیابی به مجوزهای مختلف مورد نیاز و همچنین به اتمام رساندن يك پروژه تجاری، بامشکلاتی روبه‌رو است. از جمله موانع عمده، می‌توان به بوروکراسی اداری موجود در مراحل مختلف فعالیت اشاره کرد، که باعث کندی روند کار می‌شود. در ایران، کلیه مراحل يك فعالیت، یعنی آغاز، عملیات و اتمام، همگی تحت کنترل و محدود به قانونگذاران ملی است. در این زمینه کویت و ترکیه، به ترتیب با ۶۷/۴ و

Heritage برای کشور ایران نشان می‌دهد: نمودارهای شماره (۲) تا (۵) نیز شاخصهای آزادی اقتصادی در هر يك از کشورهای منتخب را با يك دیگر مقایسه می‌کند:

اینک، هر يك از شاخصها، به طور جداگانه برای ایران مورد بررسی قرار خواهد گرفت و مقایسه‌ی اجمالی از آنها با کشورهای مورد نظر انجام خواهد پذیرفت.^{۱۰}

• آزادی تجاری (۹/۵۴٪)

براساس این مطالعه، شروع يك فعالیت تجاری در

نمودار ۱- شاخصهای عمده آزادی اقتصادی در ایران (درصد)



نمودار ۳- شاخصهای عمده آزادی اقتصادی در کویت (درصد)



نمودار ۲- شاخصهای عمده آزادی اقتصادی در عربستان (درصد)



نمودار ۵- شاخصهای عمده آزادی اقتصادی در امارات متحده عربی (درصد)



نمودار ۴- شاخصهای عمده آزادی اقتصادی در ترکیه (درصد)



قرار دارد. در سالهای اخیر، مخارج دولت در حدود ۳۱/۴ درصد G.D.P. بوده است و دولت در حدود ۵۱/۵ درصد از کل درآمد خود را از شرکتهای دولتی و مالکیت داراییها به دست آورده است. مخارج دولت در کشورهای عربستان، کویت، امارات متحده عربی و ترکیه در همین سالها، به ترتیب معادل ۳۳/۳، ۳۵/۲، ۳۴/۳ و ۳۵/۴ درصد از G.D.P. آنها بوده است. قابل ذکر است که خصوصی سازی در ایران، هنوز جدی گرفته نشده و پیشرفتی بسیار کند دارد. براساس این مطالعه، درصد عدم دخالت دولت نیز در میان کشورهای مذکور؛ در ترکیه هم سطح متوسط جهان است و در سایرین از متوسط جهان کمتر اعلام شده است.

• آزادی پولی (۶۱/۳٪)

تورم در ایران، با رقمی در حدود ۱۴ درصد در طول سالهای ۲۰۰۳ تا ۲۰۰۵، بسیار بالاست و عدم ثبات قیمتها در کشور مشکلات زیادی را ایجاد کرده است. قیمت کالاهایی همچون فرآورده های نفتی، برق و همچنین گندم برای پخت نان، تحت کنترل دولت است. یارانه های پولی مشخصی نیز برای برخی کالاها و همچنین برخی شرکتهای دولتی تعیین شده است. در نتیجه، در حدود ۱۵ درصد از کل آزادی پولی ایران، به دلیل وجود این کنترلها بر قیمت های داخلی، کاسته شده است. در طول سالهای ۲۰۰۳ تا ۲۰۰۵، تورم در کویت و امارات متحده عربی، در سطح متوسط و در حدود ۳/۱ درصد و ۵/۴ درصد بوده است. در ترکیه، نرخ تورم، نسبتاً بالا گزارش شده و به طور متوسط، در حدود ۹/۸ درصد بوده است. در حالی که، کشور عربستان در طی همین دوره، تورمی پایین و در حدود ۰/۶ درصد داشته است.

• آزادی سرمایه گذاری (۱۰٪)

سرمایه گذاری خارجی در ایران، عمدتاً توسط بخشهایی چون بانکها، ارتباطات و همچنین حمل و نقل محدود می گردد. دولت، بجز در صنایع دفاعی و امنیتی و صنایع وابسته به آنها و همچنین شرکت ملی نفت (N.I.O.C.)، اجازه فروش ۶۵ درصد از سهم خود در شرکتهای دولتی را ندارد است. در بخش نفت و گاز کشور، هر گونه مالکیت شرکتهای خارجی در پروژه های عملیاتی، برخلاف قانون است. از طرف دیگر، مجلس ایران این قدرت را دارد که در پروژه ها مقدار سرمایه گذاری

۶۷/۹ درصد، شرایط بهتری در میان این ۵ کشور دارا هستند و وجود بوروکراسی اداری برای کشورهای عربستان، کویت و ترکیه نیز از جمله عوامل بازدارنده پروژه ها اعلام شده است.

• آزادی در معاملات (۵۰/۴٪)

در سال ۲۰۰۴، تعرفه گمرکی ایران به طور متوسط ۱۴/۸ درصد اعلام شده است. از طرف دیگر، دولت همواره برای معاملات خارجی کشور، قوانین محدود کننده ای اعمال می کند. در نتیجه، در حدود ۲۰ درصد از این شاخص ۵۰/۴ درصدی، مربوط به موارد محدود کننده غیر گمرکی بوده است. قابل ذکر است که موارد محدود کننده غیر گمرکی در هر پنج کشور مورد مقایسه وجود دارد. در میان این پنج کشور، ترکیه با ۷۶ درصد، بیشترین آزادی در معاملات را به خود اختصاص می دهد. براساس این مرجع، تعرفه گمرکی ترکیه در سال ۲۰۰۳، معادل ۲ درصد بوده است و تعرفه گمرکی کشورهای عربستان، کویت و امارات متحده عربی نیز، به ترتیب؛ برابر ۷/۳٪، ۳/۹٪ و ۵/۰ درصد. در سالهای ۲۰۰۴ و ۲۰۰۵، گزارش شده است. کشورهای کویت و ترکیه در آزادی تجاری و معاملات از متوسط جهان نیز بالاتر قرار گرفته اند.

• آزادی مالیاتی (۸۴/۸٪)

ایران دارای درآمد مالیاتی بالا و سهم نسبتاً متوسط همکاری مردم در پرداخت مالیاتها است. بیشترین نرخ مالیات بر درآمد، ۳۵٪ و بیشترین درجه همکاری، معادل ۲۵٪ گزارش شده است. سایر مالیاتها شامل مالیات بر وجوه انتقالی چک و انتقال مالکیتها است. در سالهای اخیر؛ سهم درآمدهای مالیاتی از کل G.D.P. ایران، در حدود ۲۰/۹ درصد بوده است. در هر پنج کشور انتخاب شده، بالاترین درصد آزادی، را آزادی مالیاتی به خود اختصاص داده است. کشورهای عربستان، کویت، امارات متحده عربی و ترکیه؛ به ترتیب به طور متوسط ۷/۷، ۱/۶، ۱/۷ و ۳۱/۸ درصد از G.D.P. درآمدهای مالیاتی بوده است. آزادی مالیاتی در میان این پنج کشور، تنها در ترکیه از متوسط جهان پایین تر است.

• عدم دخالت دولت (۵۹/۸٪)

کل مخارج دولت ایران شامل؛ مخارج مصرفی و پرداختهای انتقالی، در سطحی متوسط نسبت به جهان

دارای عملکردی ضعیف است. بسیاری از شرکتهای خارجی، در مواقع اختلاف در قراردادهای خود، این امر را تجربه کرده‌اند. در هنگام تنظیم موافقتنامه‌ها، برای پیمانکار، سیستم حمایتی قوی وجود ندارد و به همین دلیل، پیدا کردن یک شرکت محلی برای شرکتهای خارجی، به عنوان شریک (Partner)، راه‌حلی مؤثر برای افزایش حمایتها به حساب می‌آید. این مرجع بیان می‌دارد که، در کشورهای عربی، دادگاهها در تصرف کامل امیران عرب قرار دارند و قضاوتها نیز کاملاً تحت تأثیر نظرات آنان صورت می‌پذیرد و مراحلی کند و غیر شفاف بر آنها حکمفرماست.

● سلامت اقتصادی (۲۹٪)

بر اساس گزارش مورد بررسی، در ایران، دادوستد رشوه بسیار رواج دارد و در زمینه فساد اقتصادی، در بین ۱۵۷ کشور، در مقام ۸۸ قرار گرفته است. در میان کشورهای عربستان، کویت، امارات متحده عربی و ترکیه، سلامت اقتصادی در امارات متحده عربی نسبت به سایرین بالاتر و در سطح متوسط جهان است، اما، برای سایرین در این مطالعه، سلامت اقتصادی مناسبی عنوان نشده است. در میان ۱۵۷ کشور مورد بررسی، چهار کشور یاد شده، به ترتیب تبه‌های ۴۵،۷۰، ۳۰ و ۶۵ را به خود اختصاص می‌دهند.

● آزادی نیروی کار (۶۱/۲٪)

این بررسی، گزارش کرده است که بازار نیروی کار در ایران، تحت تأثیر قوانین بسیار محدود کننده و مشکلی قرار گرفته است. این قوانین، عمدتاً، بهره‌وری در تولید را کاهش داده است. اخراج یک نیروی کار در ایران، هزینه بالایی دارد و قراردادهای کار، انعطاف‌پذیری بسیار کمی دارد. همچنین، کارفرما، برای اخراج نیروی کار، حتماً باید تأییدیه از شورای اسلامی کار داشته باشد. بر اساس مرجع مذکور، کشورهای عربستان، کویت و امارات متحده عربی، دارای بازار نیروی کار کاملاً انعطاف‌پذیر و با بهره‌وری بسیار بالا هستند و درصد آزادی نیروی کار برای این کشورها، به ترتیب ۹۲/۹، ۸۱/۷، و ۷۷/۲ درصد است. اما، کشور ترکیه، دارای بازار نیروی کار با بهره‌وری پایین و انعطاف‌پذیری بسیار کم است و در حدود ۴۵/۴ درصد آزادی نیروی کار را به خود اختصاص

خارجی را کنترل و یا حتماً، لغو کند. در کشور کویت، سرمایه‌گذاری خارجی، به راحتی قابل اجراست. اما، در بخش بالادستی نفت این کشور، همچنان سرمایه‌گذاری خارجی بسیار محدود شده است. عربستان نیز، در سالهای اخیر سیاست را بر جذب سرمایه‌گذاری خارجی قرار داده و به تدریج این امر را آسانتر کرده است. در امارات متحده عربی، در حال حاضر، سرمایه‌گذاری خارجی حداکثر می‌تواند ۴۹ درصد پروژه را در برگیرد و همواره حداقل ۵۱٪ سرمایه، متعلق به دولت است. در این میان، ترکیه از سرمایه‌گذاری خارجی بسیار استقبال می‌کند هر چند بوروکراسی موجود در این کشور، خود از موانع عمده سرمایه‌گذاری در آن به حساب می‌آید.

● آزادی مالی (۱۰٪)

عملیات مالی ایران بسیار تحت تأثیر دولت است. زیرا، اکثر بانکها دولتی است. بخش بانکداری، باید تحت قوانین بانکداری اسلامی عمل نماید. ۶ بانک تجاری و ۴ بانک تخصصی دولتی و همچنین، یک پست بانک در ایران وجود دارد. ۹۸ درصد از داراییهای بانکی، مختص بانکهای دولتی است. اخیراً، تنها ۶ بانک خصوصی در ایران تأسیس شده است. همچنین، کلیه اعتبارات مالی نیز توسط دولت تخصیص داده می‌شود.

پس از انقلاب اسلامی، کلیه شرکتهای بیمه به دولت واگذار شد. در حال حاضر، به طور کلی، ۵ شرکت بیمه دولتی، ۵ شرکت بیمه خصوصی و یک شرکت بیمه خارجی در ایران فعالیت دارد. در حالی که ذخایر ارزی ایران بسیار کم است، کنترل و نظارت بر عملیات مالی کشور نیز بسیار ضعیف بوده و قوانین موجود برای بانکهای خصوصی بسیار محدود کننده است.

در میان کشورهای مورد بررسی، سیستم بانکداری کویت و ترکیه بسیار فعال و درصد آزادی آنها نیز در سطح متوسط جهانی است. عربستان و امارات متحده عربی، هر چند بانکداری فعالتری نسبت به ایران دارند، اما، همچنان از سطح متوسط جهانی پایین تر قرار گرفته‌اند.

● حق مالکیت (۱۰٪)

بنابر مطالعه مورد استناد، دادگاههای ایران نیز، همچون کشورهای عربستان، کویت، امارات متحده عربی و ترکیه،

می دهد که از متوسط جهان بسیار پایین تر است.

■ خلاصه و نتیجه گیری

امروزه کشورهای در حال توسعه، رشد نسبتاً خوبی را در کل جهان در پیش گرفته اند و با توجه به نیازشان به افزایش تولید ناخالص داخلی از یک طرف و کمبود منابع سرمایه‌ی از طرف دیگر، برای این کشورها دستیابی به منابع سرمایه‌ی جهان و افزایش منابع تأمین مالی پروژه‌ها حکم اساسی دارد. در میان کشورهای در حال توسعه، نیاز کشورهای نفتی به سرمایه لازم برای افزایش تولید نیز غیر قابل اجتناب است. با توجه به این که سرمایه گذاری در نفت نیاز به تأمین مالی گسترده‌ی دارد و بیشتر کشورهای نفت خیز در حال توسعه نیز توانایی تأمین سرمایه مورد نیاز این بخش از منابع داخلی را ندارند، لذا، روی آوردن به منابع خارجی و نیاز به تشویق سرمایه گذاری خارجی، خصوصاً در صنایع نفت، برای این کشورها امری ضروری است.

ایران، به عنوان کشوری نفتخیز، از این قایده مستثنی نیست و کشورهایمانند عربستان، کویت و امارات متحده عربی، در منطقه، از جمله کشورهای هستند که در زمینه نفت و گاز، از جمله رقبای عمده ایران به حساب می آیند و لذا، توجه به چگونگی و اندازه دستیابی آنها به سرمایه‌های خارجی، می تواند در جهت بهبود سیاستگذاریهای ایران در این زمینه بسیار مؤثر و راهگشا باشد.

از جمله معیارهای عمده‌ی که در سطح جهان در زمینه راهبری جریان سرمایه به سمت یک کشور، بسیار قابل توجه است، رتبه بندی اقتصادی کشورهاست. این

رتبه بندی، سالانه توسط مؤسسه Heritage آمریکا انجام می شود. در نتیجه مباحث مطرح شده، ایران در بین کشورهای مورد مقایسه دارای کمترین امتیاز شاخصهای اقتصادی بوده و از لحاظ آزادی سرمایه گذاری نیز کمترین سهم را به خود اختصاص می دهد (نمودارهای ۶ و ۷).

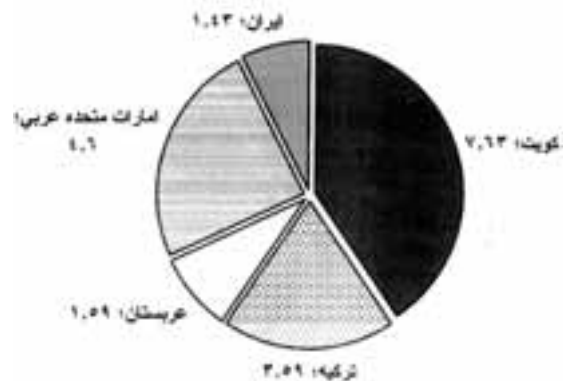
بر اساس گزارشهای منتشر شده توسط صندوق بین المللی پول (I.M.F.)،^{۱۲} مبلغ صادرات نفت و گاز ایران، از ۳۶/۸ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۴، به ۴۸/۸ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۵ افزایش یافته است. قابل توجه است که سرمایه گذاری در کشور از ۳۶/۳ درصد G.D.P در سال ۲۰۰۳ به ۳۲/۷ درصد در سال ۲۰۰۴ کاهش پیدا کرده و این رقم در سال ۲۰۰۵ نیز به ۳۳/۳ درصد رسیده است. این کاهش سرمایه گذاری در کل سرمایه ثابت ایران نیز قابل مشاهده است. به طوری که سرمایه ثابت از ۲۸/۷ درصد G.D.P در سال ۲۰۰۳ به ۲۵/۲ درصد در سال ۲۰۰۴ کاهش یافته و در سال ۲۰۰۵ نیز معادل ۲۶/۵ درصد بوده است.

هر چند در سال ۲۰۰۶، تعداد قراردادهای امضا شده به منظور سرمایه گذاری در ایران، نسبت به گذشته بسیار کمتر شده، اما، از سوی دیگر، قابل ذکر است که حجم مالی این قراردادها فزونی داشته است. بر اساس مطالعات مؤسسه «امریکن انترپرایز»^{۱۳} طی ۷ سال گذشته، شرکتها و مؤسسات خارجی، مبادلاتی حداقل به ارزش ۱۵۳ میلیارد دلار با ایران انجام داده اند و در حالی که تعداد قراردادهای خارجی ایران از حدود ۱۰۰ مورد در سال ۲۰۰۰، به ۱۸ مورد در سال جاری میلادی کاهش یافته، اما، ارزش نهایی آن قراردادها، به بیش از دو برابر افزایش یافته است. از جمله دلایل عمده این مسأله رami توان ناشی

نمودار ۷- درصد آزادی سرمایه گذاری کشورهای منتخب در سال ۲۰۰۷



نمودار ۶- کل امتیاز اقتصادی کشورهای منتخب در سال ۲۰۰۷



جدول ۵- تغییرات پنجساله صادرات نفت و گاز و سرمایه گذاری در ایران

شرح	۲۰۰۱	۲۰۰۲	۲۰۰۳	۲۰۰۴	۲۰۰۵
ارزش صادرات نفت و گاز (به میلیارد دلار)	۱۹/۳	۲۳	۲۷/۴	۳۶/۸	۴۸/۸
نسبت سرمایه گذاری به GDP به قیمت بازار (درصد)	۳۲/۹	۳۵/۱	۳۶/۳	۳۲/۷	۳۳/۳
نسبت تغییرات بازار سهام به GDP به قیمت بازار (درصد)	۴/۹	۶/۸	۷/۶	۷/۴	۶/۸
کل سرمایه ثابت (میلیارد دلار)	۲۸	۲۸/۳	۲۸/۷	۲۵/۲	۲۶/۵
بخش دولتی (میلیارد دلار)	۸/۸	۱۰/۶	۱۰/۸	۶/۲	۸
بخش خصوصی (میلیارد دلار)	۱۹/۲	۱۷/۷	۱۸	۱۹	۱۸/۵
نسبت درآمد سرمایه گذاری در نفت به GDP به قیمت بازار (درصد)	۱۱	۱۵/۹	۱۶/۷	۱۶/۹	۲۱/۳

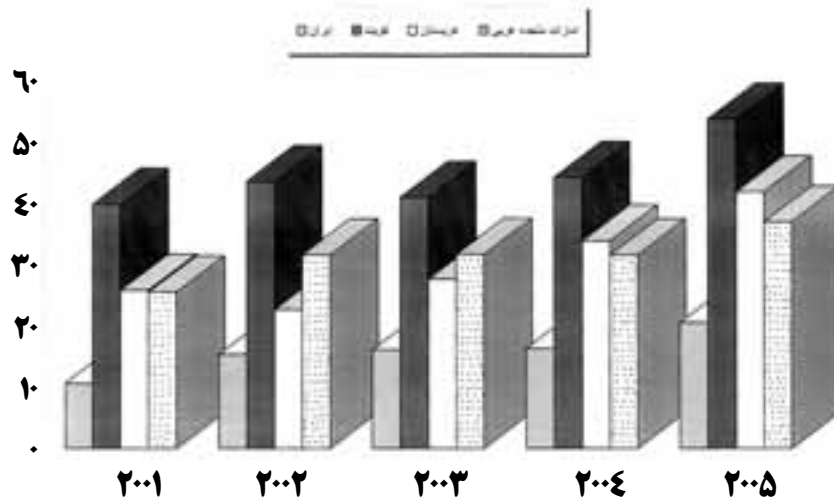
مأخذ: International Monetary Fund, IMF Country Report, Iran, Apl 2007

داشته است. بر اساس آمار منتشر شده توسط I.M.F، در طول این سالها کویت بیشترین درآمد سرمایه گذاری از نفت و گاز را به خود اختصاص داده و پس از آن در سالهای ۲۰۰۴ و ۲۰۰۵، به ترتیب عربستان و امارات قرار دارند. همان گونه که در نمودارهای (۶) و (۷) نشان داده شد، در میان کشورهای بررسی شده، کویت دارای امتیاز بالاتری از لحاظ تبه بندی های اقتصادی است و همچنین از میزان آزادی سرمایه گذاری بالاتری نیز برخوردار است. کشور کویت با دارا بودن در حدود ۸ درصد از ذخایر نفت جهان، در نظر دار د ظرفیت تولیدی خود در سالهای آینده افزایش دهد و برای این منظور سرمایه یی در حدود ۱۰ میلیارد دلار برای افزایش ظرفیت تولید نفت خام خود به ۳ میلیون بشکه در روز تا سال ۲۰۰۸ نیاز خواهد داشت. این کشور در نظر دار د ظرفیت خود را با جذب در حدود ۲۲ میلیارد دلار سرمایه گذاری تا سال ۲۰۲۰ به ۴ میلیون بشکه در روز برساند. در این راستا، جذب سرمایه یی در حدود ۱/۵ میلیارد دلار نیز برای پتروشیمی در نظر گرفته شده است. افزایش ظرفیت تولید نفت خام، افزایش ظرفیت پالایشگاهها، دوبرابر کردن محصولات پتروشیمی و افزایش تولید گاز برای مصرف داخلی، همگی از جمله برنامه های مورد نظر برای سرمایه گذاری مذکور است که عمدتاً، توسط شرکتهای نفتی مالک ذخایر و همچنین مشارکت شرکتهای خارجی به انجام خواهند رسید.

از این دانست که سرمایه گذاری در ایران برای بسیاری از شرکتهای ارزش ریسک ندارد. یعنی؛ یا مقرون به صرفه نیست و یا این که مبادله تجاری با طرف ایرانی به طور فزاینده یی مشکلتر شده است، به همین دلیل، سرمایه گذاران خارجی به انجام پروژه های کلان در ایران علاقه بیشتری نشان می دهند. زیرا، سود بالای این پروژه ها در عین حال می تواند ریسک بالای سرمایه گذاری را پوشش دهد.

بنابر آمار صندوق جهانی پول، کشور چین در حال حاضر، بزرگترین شریک تجاری ایران به حساب می آید. همچنین تحقیقات اخیر مؤسسه «امریکن انترپرایز» نشان می دهد که شرکتهای فرانسوی طی ۷ سال گذشته بیشترین سرمایه گذاری را در ایران داشته اند. پس از آنها، شرکتهای خارجی اروپایی و آسیایی (بویژه از کشورهای ایتالیا، هلند، آلمان، کره جنوبی و ژاپن) بیشترین سرمایه گذاری را در ایران دارند و محور فعالیتهای آنها نیز در صنایع نفت و گاز ایران بوده است. قابل ذکر است که شرکتهای آمریکایی در ۷ سال گذشته، از طریق شعب خارجی خود با ایران معاملاتی به ارزش تقریبی ۴ میلیارد دلار داشته اند. همان گونه که در نمودار شماره (۸) نیز مشاهده می شود، در کشورهای ایران، کویت، عربستان و امارات متحده عربی، درآمدهای سرمایه گذاری در زمینه نفت و گاز در طول سالهای ۲۰۰۱ تا ۲۰۰۵ روندی افزایشی

نمودار ۸- درآمد سرمایه‌گذاری در نفت و گاز (درصد GDP به قیمت بازار)



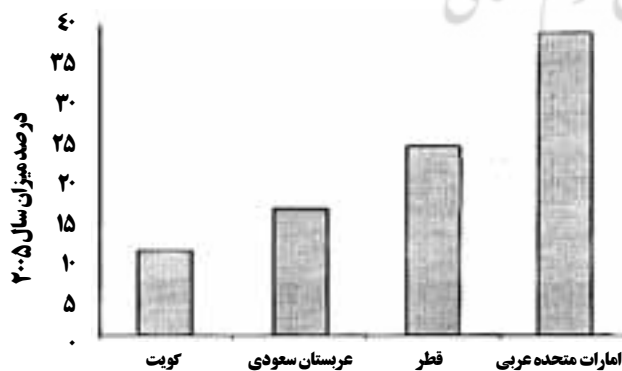
منبع: [http:// www. imf. org](http://www.imf.org), International Monetary Fund, IMF

ابو ذبی از ۲/۹ میلیون بشکه در روز به ۳/۵ میلیون بشکه در روز افزایش یابد.^{۱۷}

در ترکیه، بهبود سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در سالهای اخیر صورت گرفته است و لذا، در سال ۲۰۰۵ مبلغ این سرمایه‌گذاریها به ۹/۷ میلیارد دلار رسیده که بسیار بیشتر از متوسط تاریخی خود بوده است. این امر عمدتاً، به دلیل ادغامهای مؤثر و همچنین تغییر ساختارها و برنامه‌های خصوصی سازی (از جمله خصوصی سازی

امارات متحده عربی، با شفافسازی قوانین خود و همچنین موافقتنامه‌های جدیدی که در حال بررسی و اقدام است، تلاش در جهت افزایش سرمایه‌گذاریها در این کشور دارد و بر اساس پیش‌بینی‌های صندوق بین‌المللی پول، سرمایه‌گذاریهای این کشور از ۲۴/۴ درصد GDP به قیمت ثابت در سال ۲۰۰۵، به ۲۷/۴ درصد در سال ۲۰۰۷ و حدود ۳۴ درصد در سال ۲۰۱۱ افزایش خواهد یافت.^{۱۴} البته، قابل ذکر است که با توجه به همین پیش‌بینیها، درآمد سرمایه‌گذاری در نفت از ۳۸/۴ درصد GDP در سال ۲۰۰۵، به ۳۱/۴ درصد در ۲۰۱۱ کاهش پیدا خواهد کرد. بر اساس آمار منتشره در سال ۲۰۰۵ توسط این کشور، رشد GDP، از منابع هیدروکربنها، برابر ۲/۱ درصد بوده است. هر چند این رشد در سایر بخشها، معادل ۱۱ درصد گزارش شده است. امارات قصد دارد سرمایه‌گذاری در بخش نفتی خود را در سالهای ۲۰۰۷ افزایش دهد و در این مورد، شرکتهای بزرگ دولتی مانند شرکت ملی نفت ابو ذبی^{۱۵}، شرکت بنادر دبی^{۱۶} برنامه‌های بزرگی برای سرمایه‌گذاری در جهت افزایش فعالیتها در نظر دارند. به طور کلی، در میان مدت، در حدود ۲۰۰ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری در دبی مورد انتظار است و در ۵ سال آینده، پیش‌بینی می‌شود که تولید نفت

نمودار ۹- افزایش ظرفیت تولید نفت در دوره ۲۰۰۶-۱۰ نسبت به سال ۲۰۰۵



مأخذ: IMF, Country Report, Kuwait, 2006

تولید نفت و گاز خود است که همان گونه که مطرح شد، چنانچه عربستان تا سال ۲۰۰۹، به ظرفیت تولید ۱۲/۵ میلیون بشکه نفت در روز و یا کویت تا سال ۲۰۲۰، به ۴ میلیون بشکه در روز دست یابد، رقابت در میان کشورهای عضو اوپک افزایش خواهد یافت و این امر ضرورت افزایش تولید برای ایران را نیز جدیتر می نماید. در این میان، از عوامل اصلی انگیزه بیشتر سرمایه گذاران برای حرکت سرمایه به سمت رقبات نفتی ایران از جمله عربستان و کویت، امنیت ژئوپولیتیک این مناطق و همچنین شرایط بهتر شاخصهای اقتصادی آنان است که منجر به سرمایه گذاریهای وسیعتر در این کشورها شده است. در نتیجه، موارد مذکور موجب شده تا ایران برای جذب سرمایه، خصوصاً در صنایع نفت و گاز، با رقابت بالایی در منطقه مواجه باشد. هر چند در این راستا، نباید مشکلات ژئوپولیتیک ایجاد شده برای ایران در دو سال اخیر - که تا حدودی از امنیت سرمایه گذاری در کشور کاسته است - از نظر دور داشت.

با توجه به بررسی نتایج حاصل از مطالعه، می توان دریافت که امروزه ایران علیرغم این که از پتانسیل بسیار بالای سرمایه گذاری برخوردار است، اما، دارای بازاری بسته از لحاظ اقتصادی است و گرفتار مسایلی چون تورم، بیکاری و بوروکراسی است. هر چند، از لحاظ میزان دخالت دولت در امور اقتصادی، هر کشوری

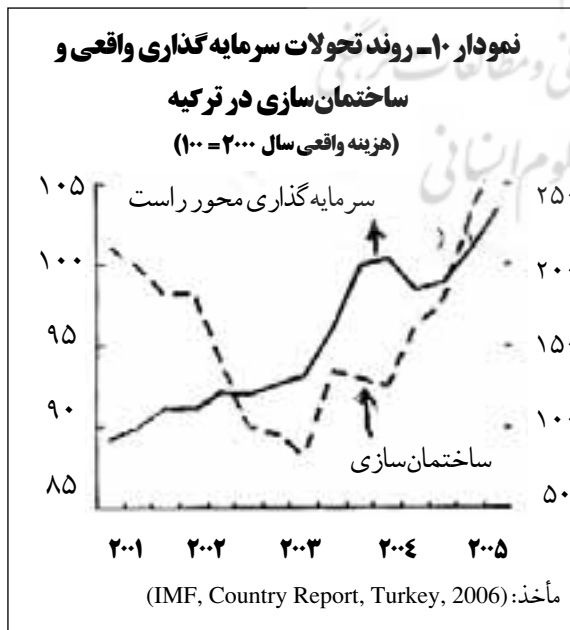
شرکت مخابرات^{۱۸} و همچنین پالایشگاه^{۱۹} صورت پذیرفته است. سیستمهای شفاف سازی و اطلاعاتی سریع به سرمایه گذاران، از دیگر پیشرفت های ترکیه در جهت تشویق به افزایش سرمایه گذاری در این کشور بوده است.

کشور عربستان، در برنامه های توسعه ای خود ۲۰ میلیارد دلار سرمایه گذاری را برای افزایش ظرفیت پالایشگاهی خود در نظر گرفته^{۲۰} و در این راستا، به دنبال خصوصی سازی و استفاده از قراردادهای همکاری مشترک برای توسعه ظرفیت پالایشگاهی خود است. چنانچه قبلاً مطرح شد، عربستان نیز، مانند ایران، در صنایع نفت و گاز، بیشتر به صورت دولتی عمل می کند و در آن کشور، خصوصی سازی بسیار محدودی صورت گرفته و خصوصاً برای سرمایه گذاری خارجی محدودیتهای خاصی قایل است. شرکت ملی نفت عربستان (سعودی آرامکو)، در نظر دارد که تا سال ۲۰۰۹ جذب سرمایه ای در حدود ۷۰ میلیارد دلار داشته باشد که از این مبلغ، تنها ۱۸ میلیارد دلار برای افزایش ظرفیت تولید به ۱۲/۵ میلیون بشکه در روز خواهد بود.

در این مطالعه، با استفاده از بررسیهای حاصل از مطالعه مؤسسه Heritage بر مبنای رتبه بندی اقتصادی کشورها از لحاظ شاخص های عمده، میزان آزادی اقتصادی کشورهای منتخب مورد بررسی و نحوه عملکرد آنان، با کشور ایران مورد مقایسه قرار گرفت. در شرایط کنونی، با توجه به نیاز کشور به تأمین مالی از منابع خارجی، از جمله معیارهای مهم در جلب سرمایه گذار به همین رتبه بندیهای جهانی است و تحلیل شرایط عنوان شده در کشورهای منطقه و مقایسه آنها با ایران می تواند در بهبود سیاستگذاران آنها برای کشور بسیار مفید باشد.

به طور کلی، از نتایج این بررسی باید اذعان کرد که هر چند کشورهای عربستان، کویت، امارات متحده عربی و ترکیه، از لحاظ سرمایه گذاری هنوز به وضعیت مطلوبی نرسیده اند، اما، از یک طرف وضعیت بهتری نسبت به ایران دارند و از سوی دیگر، برنامه ریزیهای مشخصی برای حرکت به سمت بهبود شرایط سرمایه گذاری خود دارند.

هدف اصلی کشورهای نفتخیز در این میان؛ افزایش



۹. به منظور مطالعه چگونگی محاسبه شاخصهای آزادی اقتصادی، به گزارش موجود در سایت زیر (فصل سوم، صفحه ۳۷) مراجعه نمایید: [Http:// www.heritage.org/index](http://www.heritage.org/index) “2007 Index of Economic Freedom”
۱۰. کلیه آمار و ارقام مطرح شده در قسمتهای مقایسه‌ی، برگرفته از ارقام اعلام شده در گزارش “2007 Index of Economic Free” [Http:// www.heritage.org](http://www.heritage.org) dom مؤسسه هریتیج در سال ۲۰۰۷ است.
۱۱. رتبه‌بندی ایران در مؤسسه هریتیج با توجه به این رقم انجام شده، هرچند در حال حاضر، این درصد تا حدود ۸۰٪ افزایش یافته است.
12. International Monetary Fund. IMF Country Report, Iran, Apl 2007
13. [http:// www.aei.org](http://www.aei.org). American Enterprise, May 2007
14. International Monetary Fund, IMF Country Report, UAE, 2006
15. Abu Dhabi National Oil Company
16. Dubai Port Authority

۱۷. منبع: خبرگزاری بی‌بی‌سی

18. Turk Telekom
19. TUPRAS
۲۰. مأخذ: Energy Information Administration (EIA), Feb 2007

منابع:

- 2007 Index of Economic Freedom, Heritage Foundation, Wall Street Journal, Writers: Tim Kane, Ph.D. Kim R. Holmes, Ph.D. Mary Anastasia O'Grady; January 2007
- Energy Information Administration (EIA), <http://www.eia.doe.gov> International Energy Agency (IEA), Energy Data; February 2007, [http:// www.iea.org](http://www.iea.org)
- International Energy Agency (IEA), IEA Country Reports; 2006 & 2007, [http:// www.iea.org](http://www.iea.org)
- International Monetary Fund (IMF), Country Reports, 2007, 2006, 2005, [http:// www.imf.org](http://www.imf.org)
- Oil & Gas Journal, January 2006
- OPEC Annual Statistics; <http://www.opec.org>
- BBC News, [http:// www.bbc.co.uk](http://www.bbc.co.uk)
- American Enterprise, <http://www.aei.org>

شرایط ویژه و مختص به خود را داراست و باید با توجه به این شرایط، تصمیم‌گیری کرد، اما، به نظر می‌رسد که برنامه‌ریزیهای مناسب برای مقابله با تورم و بیکاری و استفاده از راه‌حلهای متناسب با شرایط کشور برای حل مشکلات مالی و سرمایه‌گذاری، بالا بردن امنیت سرمایه در کشور با بهبود شرایط ژئوپولیتیک ایران، امری اجتناب‌ناپذیر است و به منظور عقب‌نماندن از رقابت فشرده موجود در جهان و خصوصاً منطقه، بسیار مفید خواهد بود اگر برنامه‌ریزان، آنها را در متن اهداف خود قرار دهند.

یادداشتها

۱. مؤسسه اقتصادی هریتیج - با آدرس اینترنتی: <http://www.heritage.org> پس از تاسیس در سال ۱۹۷۳، فعالیت خود را در زمینه‌های اقتصادی و رتبه‌بندی کشورها دنبال کرده و بیش از ده سال است که این مؤسسه به همراه مجله Wall Street، میزان آزادی اقتصادی را در کشورهای مختلف دنیا بررسی می‌کند و در سال ۲۰۰۷ شاخصهای آزادی اقتصادی خود را طراحى مجدد کرده و در دسترس عموم قرار داده است. در گزارش سال ۲۰۰۷، شاخص آزادی اقتصادی (شامل ۱۰ نوع آزادی)، برای اولین بار برای ۱۶۱ کشور محاسبه شده و در هر منطقه آزادترین اقتصاد نشان داده شده است.
۲. به منظور مطالعه چگونگی محاسبه شاخصهای آزادی اقتصادی به گزارش موجود در سایت (فصل سوم، صفحه ۴۷) مراجعه نمایید: [Http:// www.heritage.org/index](http://www.heritage.org/index) “2007 Index of Economic Freedom”
۳. قابل ذکر است که در این بررسی، کشور عراق ملحوظ نشده است.
4. Energy Information Administration (EIA) Country Reports Feb - 2007
5. Energy Information Administration (EIA) Country Reports Feb 2007
۶. مأخذ: Energy Information Administration (EIA), Feb 2007
۷. مأخذ: Energy Information Administration (EIA), Feb 2007
۸. ارقام این قسمت، با توجه به تخمینهای سال ۲۰۰۴ است. در واقع، رقم تحقق‌یافته برای سال ۲۰۰۵ ایران، در حدود ۶۰ میلیارد دلار است.